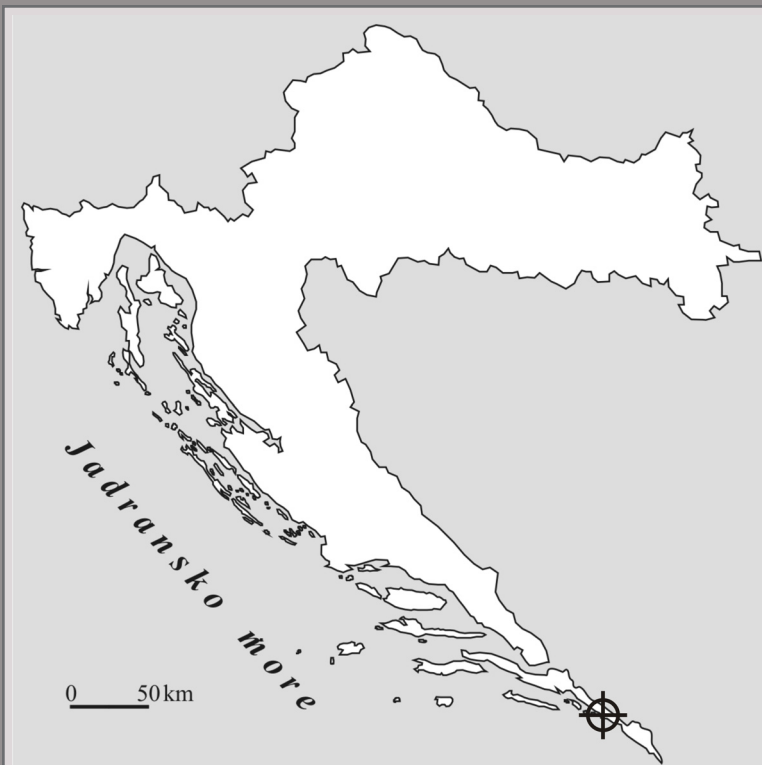

VILINA ŠPILJA IZNAD IZVORA RIJEKE OMBLE U RIJECI DUBROVAČKOJ

PIŠE: Domagoj Perkić, dipl. arheolog
Ministarstvo kulture
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Odjel za inspekcijske poslove
Speleološki klub "Ursus spelaeus"
Karlovac

Slika 1. Položaj Viline špilje

foto: Domagoj Perkić

Vilina špilja nalazi se u strmim stijenama iznad izvora rijeke Omble u Rijeci dubrovačkoj (slika 1. i 2.). U literaturi i među stanovništvom još se naziva Vilin stan, Vilina kuća i Vilina pećina iznad izvora Omble (Bedek i sur. 2006). Koordinate ulaza u špilju su $x = 4725\ 898\ N$, $y = 6511\ 569\ E$. Ulaz Viline špilje leži na 135 m nadmorske visine, orijentiran je prema jugu i djelomično zatvoren kamenim blokovima. Od njega se špilja najprije proteže prema sjeveru, a nakon 45 m smjer joj skreće prema sjeverozapadu.

Vilina špilja sastoji se od tri dijela. Početni je dio razmjerno usko i nisko predvorje (ulazna dvorana), a iz njega se preko nepravilne stepenice silazi u duguljastu prostoriju. Ova je prostorija odijeljena sigastom nakupinom od trećeg dijela špilje, također duguljaste prostorije. U sjeverozapadnom dijelu ova prostorija pregrađena je velikom nakupinom sigastih tvorevina gdje su se nalazile bočne pukotine (Malez 1970). Istraživanjem i probijanjem takvih pukotina u razdoblju 1984. – 1986. otvoreni su daljnji kanali do kaverne iza izvora Omble odnosno do samog izvora, čime špilja prerasta u špiljski sustav Vilina špilja – Izvor Omble. Za sada njegova duljina iznosi 3063 m, dubina 192 m¹.

Iako nikada nije arheološki istraživana, u arheološkoj znanosti bila je poznata kao vrijedno prapovijesno nalazište iz razdoblja od kraja neolitika, eneolitika i brončanog doba. Nalazi su dospjeli u Arheološki muzej u Zagrebu (gdje se i danas nalaze), a pronašli su je francuski inženjeri dvadesetih godina prošlog stoljeća kada su radili na dubrovačkom vodovodu. Prapovijesne nalaze kasnije je u dva navrata obradio Nikša Petrić (Petrić 1982, Petrić 1984).

U sklopu projekta Ombla – Paleoombla 2008. i 2009., u organizaciji Hrvatskog biospeleološkog društva

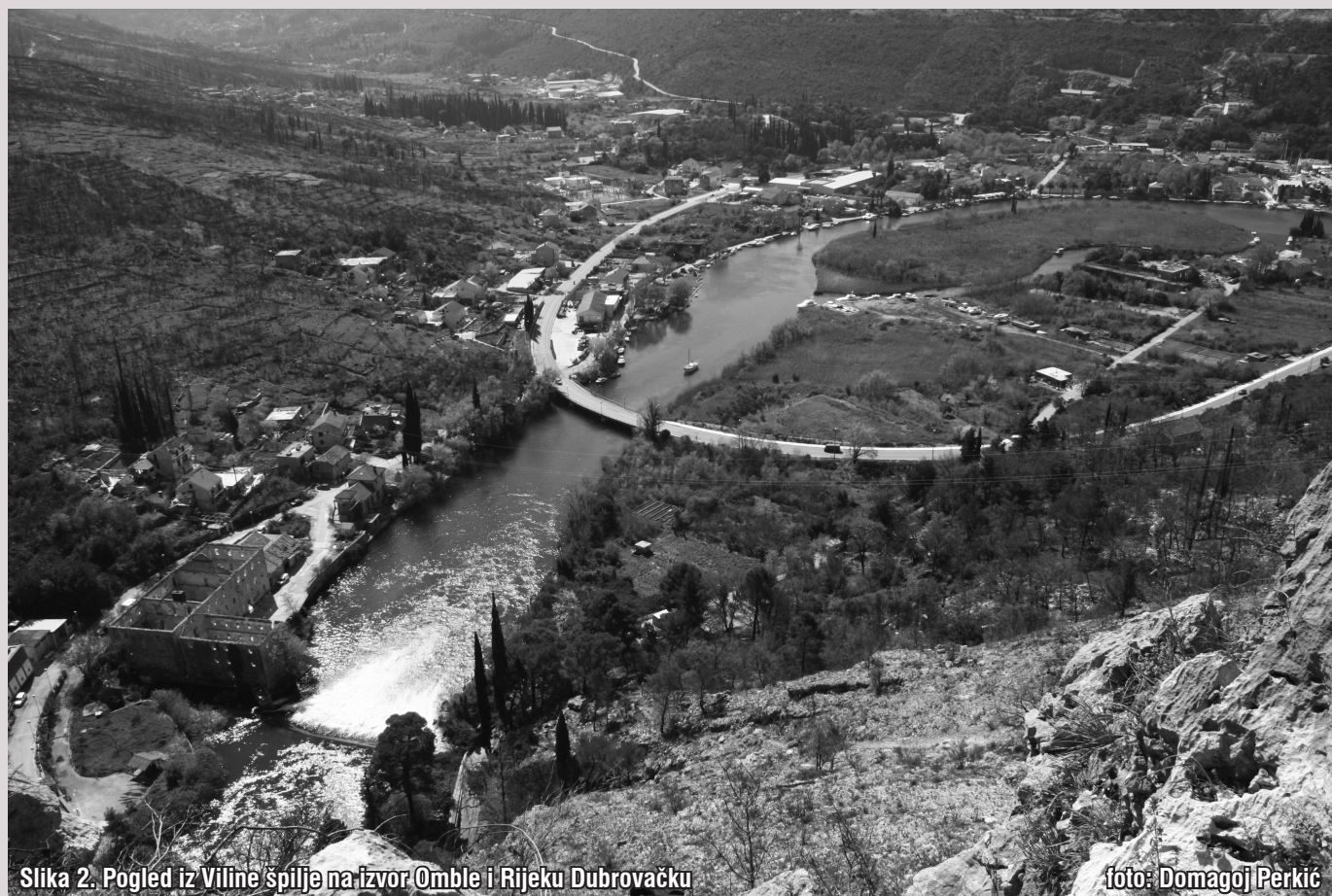
(voditelj projekta mr. sc. Roman Ozimec), obavio sam više pregleda površine špilje u kojima su nađeni brojni površinski ulomci keramičkih posuda. Prikupljen je samo dio nalaza, koji su nalaženi od predšpiljskog prostora, ulazne dvorane do u drugu prostoriju (oko 50 m od ulaza). No najveći broj keramičkih ulomaka utvrđen je i prikupljen neposredno ispod ulazne dvorane, u "umjetno" nastalom kanalu koji je nastao urušavanjem svoda špilje. Goleme odlomljene stijene, otpale sa svoda špilje, načinile su nepravilne procjepe i kanale koji su naknadno (vjerojatno erozijom, djelovanjem vode, vjete, životinja i sl.) zapunjene kulturnim slojevima iz ulazne dvorane. S obzirom na to da je u takvim kanalima i procjepima došlo do inverzije i premiješanja kulturnih slojeva, nije moguće govoriti o stratigrafiji slojeva, pa jedno uz drugo nalazimo artefakte u rasponu od nekoliko tisuća godina, od kraja neolitika do kasne antike.

Prapovijesni nalazi, već ranije obrađeni, nisu u prvom redu tema ovog rada. Možda još važnije nalaze predstavljaju novootkriveni brojni ulomci keramičkih posuda iz vremena od 4. st. pr. Kr. do 5. st. posl. Kr. odnosno razdoblja helenističke i rimske kulture. Oni nam donose nove spoznaje i sasvim novu valorizaciju Viline špilje. Naime, gotovo svi ulomci iz antičkog razdoblja predstavljaju izrazito

kvalitetnu i reprezentativnu keramiku koja se nije koristila u svakodnevnom životu (pogotovo ne u prostoru i vremenu koje ovdje imamo) i pogotovo ne u nalazištima kakva su špilje. Osim toga, smještaj špilje visoko u strmim i nepristupačnim stijenama, a neposredno iznad izvora vode (slika 2.), upućuje nas na moguće sakralno korištenje špilje u razdoblju mlađega željeznog doba do kasne antike odnosno moguće postojanje izvjesnoga ilirskog svetišta u špilji u rasponu od gotovo tisuću godina. Arheolozi često i neopravdano, u slučajevima kada nešto ne mogu objasniti, pribjegavaju determinaciji s pridjevom kulnog ili sakralnoga. Međutim, ovdje se nalazi u mikroarheološkom i makroarheološkom kontekstu međusobno potvrđuju te s velikom sigurnošću možemo govoriti o postojanju izvjesnog i još jednoga ilirskog svetišta. Mikroarheološki kontekst podrazumijeva ekskluzivnost nalaza, špilja kao nalazište, smještaj špilje i blizinu izvora vode kao svetog mjesta u ilirskoj religiji. Makroarheološki kontekst obuhvaća postojanje niza takvih svetišta na istočnojadranskoj obali, među kojima je najpoznatije i najbolje istraženo svetište u Spili kod Nakovane na Pelješcu (Forenbaher i Kaiser 2003, Menalo 2005). Sljedeće špilje, za sada poznate, gdje također možemo pretpostaviti postojanje ovakvog ili sličnog svetišta su: špilja Rača na jugoistočnom dijelu otoka Lastova (Čečuk i Bižić 1984, Gijvoje 1951, Novak 1956), Špilja sv. Filipa

i Jakova kod Marine (Piteša 2005) i vjerojatno Markova špilja na Hvaru (Čečuk i Bižić 1984, Novak 1959). Dakle, gotovo da možemo govoriti o ilirskim svetištima – špiljama kao nezaobilaznom dijelu slabo poznate ilirske religije. Jesu li ekskluzivne posude u špilji posljedica trgovine ili pljačke (ratni plijen, gusarstvo), teško je reći, no zasigurno predstavljaju votivne predmete koji su se kao darovi ostavljali (uz možda neki zavjet, molbu i sl.) u špilji. Zanimljivo je zamisliti kako su se ljudi penjali uza strmo brdo do špilje, pritom noseći težak teret (npr. amfore) ili krhke posude, koliko im je bio bitan ritual i sveto mjesto.

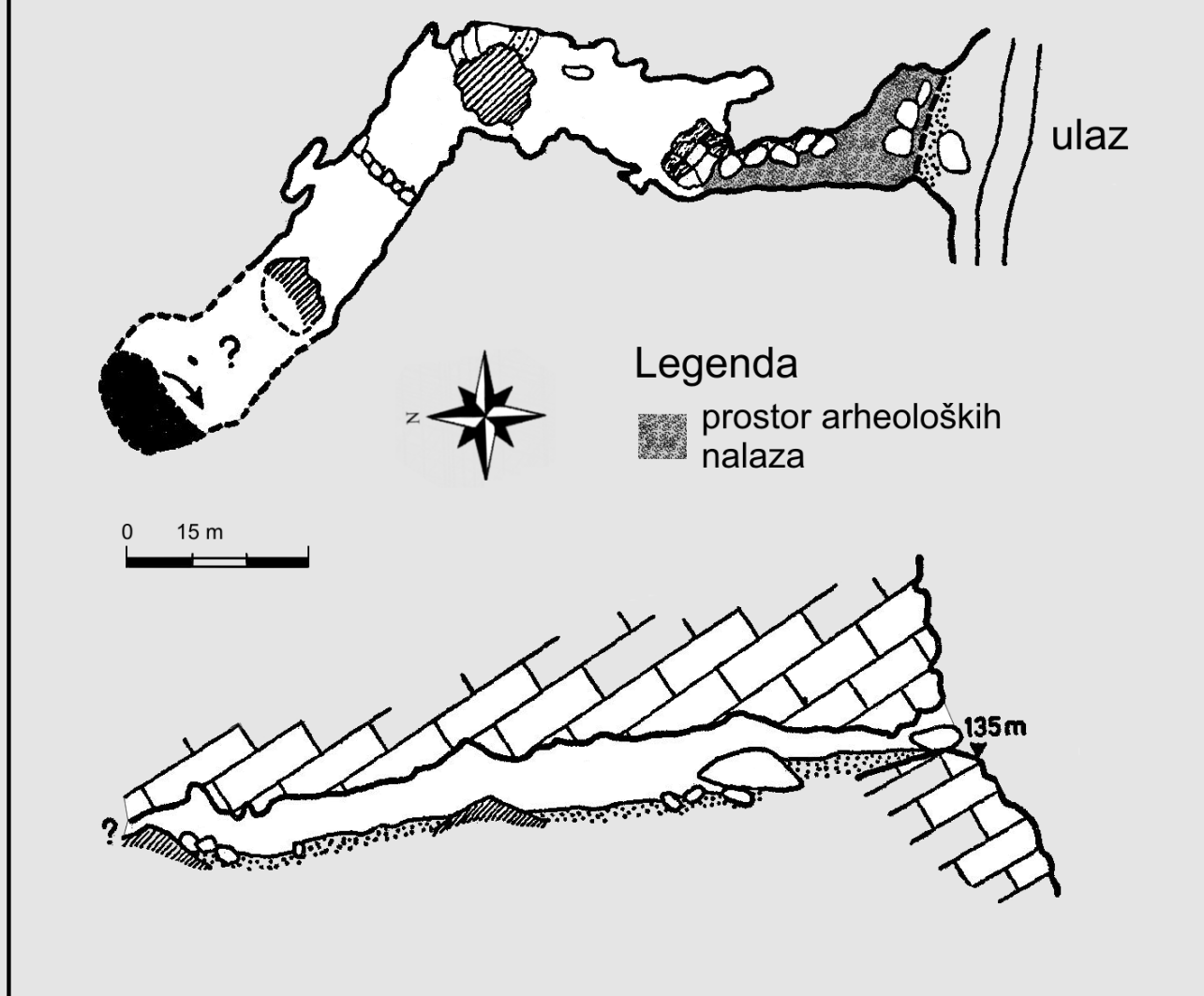
Za sada je teško govoriti o tome kojemu je božanstvu bila posvećena špilja, međutim izvori voda, a i špilje iznimno su se štovali u ilirskoj religiji. Npr. poznato je ilirsko (japodsko) božanstvo Bind(us), zaštitnik izvora i voda, koji se sinkretizirao s rimskim Neptunom, bogom mora, izvora i voda (Medini 1984). O tome svjedoče nalazi više votivnih ara (žrtvenika) nađenih u blizini izvora Privlice kod Bihaća, gdje se zajedno spominju oba božanstva Bindus i Neptun na istim spomenicima (Patsch 1896). U obližnjim Močićima u Konavlima poznato je svetište Mitre za koje se pretpostavlja da je nastalo na starijem svetištu Silvana (Rendić – Miočević 1953). Silvan je neupitno zaštitnik vegetacije, šuma, pastira i njihovih stada, plodnosti

Slika 2. Pogled iz Viline špilje na izvor Omble i Rijeku Dubrovačku

foto: Domagoj Perkić

VILINA ŠPILJA / tlocrt i presjek

Tlocrt i profil Viline špilje (obrađeno Domagoj Perkić)

i poljoprivrede – Silvan Messor – Silvan žetelac (Rendić – Miočević 1955), a voda i izvori osnovni su elementi plodnosti. Bitno je da su oba svetišta u prirodnom speleju, polušpilji zvanoj Tomina jama, gdje se nalazi i izvor vode. U svakom slučaju, možemo se nadati kako ćemo pronaći neki ulomak ili cjelovitu posudu sa zavjetnom formulom – natpisom koji će možda sadržavati i spomen izvjesnog božanstva.

O Ilirima znamo vrlo malo, uglavnom iz pisanih izvora koji dolaze od Grka i Rimljana, a oni donose podatke iz svoje perspektive, dok autentičnih pisanih podataka dakako nema. Stoga ne možemo sa sigurnošću govoriti ni kojem je etniku pripadalo svetište u Vilinoj špilji. Naime, etnogenetski razvoj na ovim je prostorima,

kao i na ostalom istočnojadranskom području, bio dugotrajan proces koji traje od kraja eneolitika ili ranoga brončanog doba pa do svojih završnih faza u kasnome brončanom i ranome željeznom dobu. Od ranoga željeznog doba može se govoriti o pojedinim etnokulturnim sredinama ili etnicima koji nastanjuju određene prostore. Međutim, pitanje etničkih nosioca na istočnodubrovačkom i širem okolnom području nije sasvim riješeno. Uvriježeno je da ove prostore nastanjuju ilirska plemena Plereji, no spominju se i Ardijejci, Parthini i dr. Plereje spominju već Strabon i Plinije (Bojanovski 1983), a nastavaju Korčulu, Pelješac, obalni pojas od lijeve obale Neretve do Bokotorskog zaljeva te obalno zaleđe na trebinjskom prostoru (Bojanovski 1985, Lučić 1966, Marijan 2001). Međutim, Plereji se kao žitelji navedenog područja u

povijesnim izvorima javljaju tek u prvoj polovici 2. st. pr. Kr (Lučić 1966). Može se pretpostaviti da su oni na ovim prostorima bili i znatno ranije jer se s velikom sigurnošću može govoriti o etničkoj nepromjenjivosti stanovništva utemeljenoj na kontinuiranom razvoju kulture željeznog doba. Krajem 4. st. pr. Kr. Plereji prilikom ardijejske ekspanzije prema jugoistoku dolaze pod njihovu prevlast, a u 2. st. pr. Kr. oslobađaju se i ponovno javljaju na povijesnoj sceni. Prilog je ovakvoj pretpostavci i to što se Plereji ne spominju ni na jednome drugom području, a samo im ime označava narod uz more (Lisičar 1966). Ardijejci u razdoblju od kraja 4. st. do 2. st. pr. Kr. predstavljaju politički dominantan etnik pa su u tom smislu prisutni i na ovom području, no to ne znači i njihovu fizičku prisutnost. Što se tiče

Slika 3. Ulomci skifosa s prikazom sove, kraj 4. st. pr. Kr. foto: Domagoj Perkić

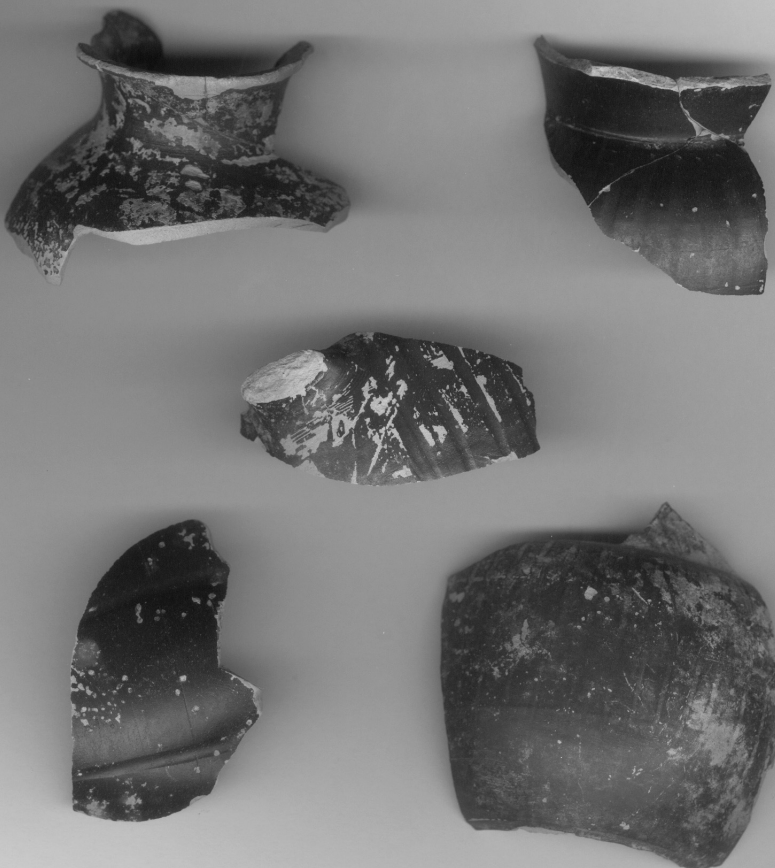
Parthina, uglavnom prevladava mišljenje da se radi o istom etniku kao i Plereji jer oba imena označavaju primorce, odnosno primorske Ilire, s tim da je ime Parthini bliže ilirskom, a Plereji grčkom jeziku (Lisičar 1966).

No da se ukratko vratimo i na same

antičke nalaze odnosno ulomke keramičkih posuda, pronađenih u špilji. Ovim radom nije moguće kataloški obraditi i interpretirati sve nalaze, međutim valja navesti osnovne karakteristike nalaza. Kao što je već rečeno, nalazi su predstavljeni izuzetno kvalitetnim i bogato ukrašenim ulomcima helenističkih keramičkih posuda. Prisutno

je crvenofiguralno slikanje na crnoj i bijelo slikanje na crvenoj podlozi, zatim crnoglazirana ili kampanska keramika, posude Gnathia i obična fina keramika.

Tehnika ukrašavanja posuda crvenim figurama, uglavnom crveno slikanje na tamnoj podlozi, pojavila se u Ateni oko godine 530. pr. Kr. kad je u modi još bila crnofiguralna tehnika (Boardman 1997). Ubrzo se širi na područje grčkih kolonija u južnoj Italiji gdje su se početkom 4. st. počele naveliko proizvoditi u radionicama grčkih kolonista u Apuliji, Lukaniji, Kampaniji i Siciliji, odakle su stizale i na našu obalu. Radionice sredinom i u drugoj polovici 4. st. postoje i u Issi (Visu) i Pharosu (Starigrad na Hvaru) (Katić 1999-2000). Među ulomcima crvenofiguralnog i bijelog slikanja posebno se ističu ulomci skifosa s djelomično ili potpuno sačuvanim prikazom sove, karakteristični za 4. i početke 3. st. pr. Kr. (slika 3). Pored njih utvrđeno je bogato ukrašavanje s prikazima raznih motiva od visećih trokuta, tanke mrežice, meandara, vijuga, floralnih motiva i sl. (slika 4), a nalaze se na raznim oblicima posuda od tanjura, zdjela, do kantarosa, spomenutih skifosa, pelika i oinohoa. Veća količina keramičkih ulomaka pripada crnoglaziranoj ili kampanskoj keramici (slika 5) odnosno kako se još naziva keramika s crnim premazom (Miše 2005), crnofirnirana (Nicolanci 1954-1957), crnoglazirana (Migotti 1986, Migotti 1989) ili crnosjajna (Kirigin i sur. 2002). Naziv kampanska keramika općeprihvaćen je termin, a označava keramiku s crnim premazom koja se proizvodila u zapadnom Sredozemlju od 4. do 1. st. pr. Kr (Kirigin 2004). Glavna karakteristika ove keramike jest više ili manje sjajan, gotovo metalni premaz površine, koji je u kontrastu s bojom gline. Ovakvo prekrivanje površina posude ili ukrašavanje crnim premazom potječe još ih arhajskog razdoblja te se nastavlja kroz cijeli helenizam i ranorimska razdoblja. Većina nalaza s naše obale potječe iz radionica južne Italije s područja Apulije. Crnoglazirana ili kampanska keramika često je imala kanelure, razne urezane, pečatirane ili slikane ukrase nakon pečenja zbog čega pojedini autori i keramiku Gnathia (južnoitalsko nalazište Gnathia – danas Egnazia, na istočnoj obali Apulije) svrstavaju u ovu vrstu helenističke keramike (Hayes 1984). Međutim, većina keramiku Gnathia ipak smatra posebnom podvrstom crnoglazirane keramike s karakterističnim ukrasom u crvenoj, bijeloj i žutoj (zlatnoj) boji na crnom premazu. Proizvodnja keramike Gnathia, prema novijim istraživanjima, datira se od 375. do 175. g. pr. Kr. (Fozzer 1994). Ova

Slika 4. Ulomci helenističkih posuda, 4/3 st. pr. Kr.

foto: Domagoj Perkić

Slika 5. Ulomci crnoglazirane keramike, 4. do 1. st. pr. Kr. foto: Domagoj Perkić

vrsta keramike otkrivena je, osim u Italiji, po cijelom Sredozemlju, a kod nas ih je najviše pronađeno u Issi (Visu) (Kirigin 1986). Među helenističkom keramikom posebno se izdvaja i obična ili neukrašena fina keramika. Zajednička karakteristika im je nedostatak bilo kakva ukrasa, a javlja se na raznim oblicima posuda. Zbog kvalitete gline, pečenja i tanjih stijenci smatra se finom keramikom.

Iz rimskog razdoblja zastupljeni su razni ulomci amfora, od kojih su nađeni samo ulomci dna i trbuha koji nisu uže databilni, međutim na osnovi kaneliranih trbuha moguća je okvirna datacija u kasnoantičko razdoblje.

LITERATURA

- Bedek J., Gottstein M., Matočec S., Jalžić B., Ozimec R., Štamol V., 2006: Katalog tipskih špiljskih lokaliteta faune Hrvatske, *Natura Croatica*, Vol. 15, Suppl. 1, str. 79
- Boardman J., 1997: *Athenian Red Figure Vases: The Archaic Period*, Singapore str. 7.
- Bojanovski I., 1983: Trebinje – rimski Asamo s kratkim osvrtom na ager kolonije Epidaura, *Tribunia*, 7, 28-29
- Bojanovski I., 1985: Ilirska plemena u istočnoj Hercegovini i njihov smještaj, *Tribunia* 9, 7-24
- Čečuk B., Drechsler Bižić R., 1984: Pregled arheoloških istraživanja u špiljama na području SR Hrvatske, *Zbornik radova s Devetog Jugoslavenskog speleološkog kongresa*, Zagreb, str. 187
- Gijvoje M., 1951: Špilja Rača na otoku Lastovu, *Naše planine*, 6, 154-159
- Forenbaher S., Kaiser T., 2003: Spila Nakovana, Ilirsko svetište na Pelješcu, Zagreb
- Lisičar P., 1966: Prilog poznavanju Epitaura, *Radovi filozofskog fakulteta u Zadru*, 4, 42 – 43
- Fozzer S., 1994: La ceramica sovraddipinta e la documentazione della necropoli di Taranto, u: E. Lippolis, *Catalogo del Museo Nazionale Archeologico di Taranto*, III, 1 Taranto la necropoli: aspetti e problemi della documentazione archeologica dal VII al I sec. a. C., Taranto, 325-334

korištenja špilje kao svetišta moguće je okvirno smjestiti u kraj 4. ili 5. st., na što sugeriraju ulomci kasnoantičkih amfora, ali i činjenica da je u to vrijeme kršćanstvo već uhvatilo dublje korijene na ovim prostorima. U svakom slučaju riječ je o iznimno vrijednom arheološkom nalazištu koje bi valjalo što prije istražiti u cilju dobivanja novih spoznaja o identitetu, religiji i materijalnoj kulturi Ilira te načinu kako su se oni uključivali u svijet Sredozemlja, prvo u sklopu helenističke, a potom i rimske civilizacije.

Slijedom svega navedenog možemo zaključiti kako Vilina špilja zbog svog smještaja i nalaza predstavlja još jedno ilirsko svetište na istočnojadranskoj obali, gdje je bez obzira na smjene u dominaciji pojedinih civilizacija (grčka i rimska), domaće, autohtono ilirsko stanovništvo zadržalo svoja svetišta u koja su pohranjivali najdragocjenije stvari. Imajući u vidu blizinu izvora vode, nije isključeno postojanje nekog ilirskog božanstva nadležnog za vode i izvore. Za ranija razdoblja, od neolitika do brončanog doba, za sada nemamo elemente na temelju kojih bismo mogli govoriti o kontinuitetu svetišta iz takvih najranijih razdoblja, no ni takva mogućnost nije isključena. Prestanak

- Hayes J. W., 1984: Greek and Italian Black-gloss wares and related wares in the Ontario Royal Museum, Toronto, str. 1
- Kirigin B., Hayes J., Leach P., 2002: Local pottery productions at Pharos, N. Gambi, S. Čače, B. Kirigin (ur.), Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana, Split, str. 241-260
- Kirigin B. (ur.), 1986: Otok Vis v helenizmu, Ljubljana str. 22-24, 31-32
- Kirigin B., 2004: Faros, parska naseobina, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 96, str. 163
- Lučić J., 1966: O migracijama ilirskog plemena Ardijejaca, Živa antika, XVI, 252-253
- Katić M., 1999-2000: Uvod u proučavanje keramičkih radionica Farosa, Opuscula Archeologica 23-24, 49-58
- Malez, M., 1970: Pećine na području između Popova polja i Dubrovnika, Krš Jugoslavije 7/2, , str. 56
- Marijan B., 2001: Željezno doba na južnojadranskom području (Istočna Hercegovina, južna Dalmacija), VAHD, 156-160
- Medini J., 1984: Autohtoni kultovi u razvoju antičkih religija u rimskoj provinciji Dalmaciji, Dometi 5. Rijeka, str. 16
- Menalo R., 2005: Ilirsko svetište na Pelješcu, Spila Nakovana (katalog izložbe), Dubrovnik
- Migotti B., 1986: Grčko-helenistička keramika iz Starog Grada na Hvaru, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. serija-vol. XIX, 147-178
- Migotti B., 1989: Grčko-helenistička keramika iz Starog Grada na Hvaru (II), Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. serija-vol. XXII, 19-34
- Miše M., 2005: Grčka i helenistička keramika iz Farosa u Arheološkome muzeju u Splitu, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, vol. 1, no. 78, 29-30
- Novak G., 1956: Arheološka istraživanja na otocima Lastovu i Korčuli u 1953. godini, Ljetopis JAZU, 60, 227-230
- Novak G., 1959: Markova špilja na otoku Hvaru, Arheološki radovi i rasprave I, Zagreb
- Patsch C., 1896: Japodi, Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, knjiga 8, 113-122
- Nikolanci M., 1954-1957: Pharos, Rimljani i Polibije, Vjesnik za arheologiju i historiju Dalmatinsku 56-57, 52-59
- Petrić N., 1982: Uvod u predhistoriju dubrovačkog područja, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 14, 1-9
- Petrić N., 1984: Vilina pećina, Dubrovački horizonti 24, 56-59
- Piteša A., 2005: Špilja sv. Filipa i Jakova, r.b. 124, HAG 1/2004, 244-246
- Rendić-Miočević D., 1953: Da li je spelaeum u Močićima služio samo u mitrijačkom kultu?, Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, n.s. VIII, 271
- Rendić-Miočević D., 1955: Ilirske predstave Silvana na kulturnim slikama na području Delmata, Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, n.s. X, 5-40

CAVE VILINA ŠPILJA ABOVE SPRING OF OMBLA RIVER IN RIJEKA DUBROVAČKA REGION

Cave Vilina špilja previously known as Vilin stan is situated on steep cliffs above the spring of the Ombla River in Rijeka dubrovačka. Although it has never been archaeologically explored, it is known to archaeologists as an important prehistoric site from the ages of Neolithic, Chalcolithic and Bronze. During several inspections of the surface of the cave within the project Ombla – Paleombla in 2008 and 2009 some new findings were discovered dating back to the 5th and 4th centuries BC, that is the Hellenic and Roman periods. Richly ornamented ceramic dishes were found – depictions of owls in red Hellenistic ceramics with white details characteristic of 4th and 3rd centuries BC. Even though the findings are small fragments of ceramic dishes, they are clearly kantarosa, pelika, oinohoa and other elements of the so-called Gnathia ceramics. There are some fragments of amphorae from the Roman period. The findings prove a 1000-year-old existence of an Illyrian sanctuary in the cave. Similar sanctuaries can be found in Spila u Nakovani, Rača on the island of Lastovo, Špilja sv. Filipa i Jakova in Marina near Trogir, Palagruža... Regardless of various civilisations that dominated the region (Greeks and Romans) the indigenous Illyrian population kept their sanctuaries. If we take into consideration the vicinity of water we can not exclude the existence of an Illyrian water and springs deity. There are still no findings dating from the Neolithic and Bronze periods that could lead us to argue the continuity of sanctuaries from the earliest ages of human existence.